

Το εννοιολογικό πλαίσιο του εγχειριδίου

1. Βασικές αρχές της EDC/HRE

Η ενεργή ιδιότητα του πολίτη μαθαίνεται μέσω της πράξης και όχι μέσω της περιγραφής - δίνοντας ευκαιρία στο άτομο να διερευνήσει τα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και όχι λέγοντας του πώς πρέπει να σκέφτεται και να πράττει. Η εκπαίδευση για τη δημιουργία ενεργών πολιτών δεν περιορίζεται απλώς στην αφομοίωση αντικειμενικής γνώσης, αλλά συνδέεται με την έμπρακτη κατανόηση, με την απόκτηση δεξιοτήτων και ικανοτήτων, αξιών και στάσεων. Το μέσο είναι το μήνυμα – οι μαθητές μπορούν εξίσου να μάθουν για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη μέσα από το παράδειγμα που δίνουν οι εκπαιδευτικοί, τον τρόπο οργάνωσης της σχολικής ζωής, όπως μπορούν να μάθουν μέσα από τις τυπικές διδακτικές διαδικασίες.

Οι ακόλουθες πρακτικές έχουν σημαντικές εφαρμογές στις μαθησιακές διεργασίες της EDC/HRE:

α) Ενεργητική μάθηση

Η μάθηση στο πλαίσιο της EDC/HRE πρέπει να έχει ενεργητική μορφή. Ενεργητική μάθηση είναι η μάθηση μέσω πράξης. Είναι η μάθηση που επιτυγχάνεται μέσα από τη βίωση συγκεκριμένων καταστάσεων και την επίλυση προβλημάτων από το ίδιο το άτομο και όχι μέσα από έτοιμες απαντήσεις που παρέχουν τρίτα πρόσωπα. Η ενεργητική μάθηση αναφέρεται και ως «βιωματική» μάθηση.

Η ενεργητική μάθηση είναι σημαντική στην EDC/HRE διότι η ιδιότητα του πολίτη είναι πρακτική διδασκαλία. Οι άνθρωποι μαθαίνουν για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω των εμπειριών, και όχι από αυτά που θα ακούσουν. Στην τυπική εκπαίδευση, αυτή η εμπειρία ξεκινά μέσα από την τάξη και συνεχίζεται με το ήθος και την κουλτούρα του σχολείου. Μερικές φορές αναφέρεται ως διδασκαλία μέσα από τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η ενεργητική μάθηση μπορεί να ενεργοποιήσει περισσότερο τα κίνητρα και να φέρει μακροπρόθεσμα αποτελέσματα – τόσο στους ενήλικες όσο και στους νέους ανθρώπους – διότι υπάρχει προσωπική εμπλοκή. Επίσης, διευκολύνει τη μάθηση γιατί εστιάζει σε συγκεκριμένα παραδείγματα και όχι σε αφορημένες αρχές. Στην ενεργητική μάθηση, οι μαθητές ενθαρρύνονται να γενικεύσουν μέσα από συγκεκριμένες καταστάσεις, και όχι το αντίθετο: για παράδειγμα, εξέταση διαφορετικών τύπων δικαιωμάτων που βασίζονται στα «δικαιώματα» του σχολείου – όπως οι σχολικοί κανόνες ή οι κώδικες συμπεριφοράς – και όχι μια αφορημένη συζήτηση για την έννοια των δικαιωμάτων.

β) Εργασιοκεντρικές δραστηριότητες

Η μάθηση στο πλαίσιο της EDC/HRE βασίζεται στις εργασίες που οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται να κάνουν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας της EDC/HRE. Το παρόν εγχειρίδιο, συνεπώς, ακολουθεί τις αρχές αυτού του είδους μάθησης.

Η εργασιοκεντρική μάθηση είναι σημαντική για μια σειρά από λόγους:

- Είναι μια εξαιρετική μορφή μάθησης – δηλαδή, μάθηση με βάση την αρχή «μαθαίνω κάνοντας».
- Παρέχει μια δομή προσαρμόσιμη σε διαφορετικά μαθησιακά περιβάλλοντα.
- Μεγιστοποιεί τον ωφέλιμο χρόνο μάθησης, καθώς οι μαθητές απασχολούνται σε μαθητικές εργασίες που θα έπρεπε ούτως ή άλλως να ολοκληρώσουν.
- Ασχολείται με την επίλυση προβλημάτων της πραγματικής ζωής και προσφέρει αυθεντικά δεδομένα για ανάλυση.
- Προσδίδει ουσιαστικότερο νόημα στη μάθηση και ως εκ τούτου παρέχει περισσότερα ερεθίσματα.
- Δίνει στους μαθητές το αίσθημα της κυριότητας της εργασίας τους και το αίσθημα του επιτεύγματος.

γ) Ομαδική εργασία

Η EDC/HRE δίνει έμφαση σε συνεργατικές μορφές μάθησης όπως εργασία σε ζευγάρια, μικρές ή μεγάλες ομάδες και/ή ομάδες υποστήριξης συνομηλίκων. Η ομαδική εργασία είναι σημαντική διότι:

- Παρέχει στους μαθητές πρότυπα συνεργατικής μάθησης που μπορούν να εφαρμόσουν στην τάξη.
- Ενθαρρύνει τους μαθητές να μοιραστούν τις εμπειρίες και τις απόψεις τους και μέσα από το μοίρασμα των προβλημάτων αυξάνονται οι πιθανότητες επίλυσής τους.
- Λειτουργεί ως αντίβαρο στο βίωμα της απομόνωσης στη σχολική τάξη.

δ) Διαδραστικές μέθοδοι

Η EDC/HRE τονίζει την αξία των διαδραστικών μεθόδων, όπως οι συζητήσεις και οι αντιπαραθέσεις επιχειρημάτων. Οι διαδραστικές μέθοδοι είναι σημαντικές διότι:

- Βοηθούν τους/τις εκπαιδευτικούς να εξοικειωθούν με τη χρήση των διαδραστικών μεθόδων στη διδακτική πράξη.
- Ενθαρρύνουν τους/τις εκπαιδευτικούς να μετέχουν ενεργά στη δική τους πρακτική εξάσκηση.

ε) Κριτική σκέψη

Η ποιοτική EDC/HRE ενθαρρύνει τους μαθητές να αναστοχαστούν τα ζητήματα της EDC/HRE αντί να τους παρέχονται «έτοιμες» απαντήσεις από τους εκπαιδευτικούς. Αυτό είναι σημαντικό διότι:

Βοηθά τους μαθητές να αναπτύξουν ανεξάρτητη σκέψη – ικανότητα ουσιαστικής σημασίας για τη δημοκρατική ιδότητα του πολίτη.

Τους δίνει ένα αίσθημα κυριότητας και χειραφέτησης: αισθάνονται ικανοί να αναλάβουν ευθύνες που αφορούν στη ζωή ολόκληρης της μαθητικής κοινότητας.

στ) Συμμετοχικότητα

Η EDC/HRE παρέχει στους μαθητές την ευκαιρία να συμβάλλουν οι ίδιοι στη μαθησιακή διεργασία. Όσο είναι δυνατό, ενθαρρύνονται να έχουν ενεργητική στάση απέναντι στη μάθηση και όχι να είναι παθητικοί δέκτες γνώσης – για παράδειγμα, επιλέγουν τις εργασίες που επιθυμούν να κάνουν, αξιολογούν τα αδύναμα και δυνατά τους σημεία, και θέτουν στόχους για τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να βελτιωθούν.

Το στοιχείο της συμμετοχικότητας είναι σημαντικό διότι:

- Βοηθά τους μαθητές να μάθουν πώς να ενσωματώσουν τη συμμετοχικότητα στη ζωή τους και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος.
- Τους ενδυναμώνει και τους δίνει την αίσθηση της κυριότητας.

Εν ολίγοις, η EDC/HRE είναι:

- **ενεργητική** – δίνει έμφαση στην αρχή «μαθαίνω κάνοντας»
- **εργασιοκεντρική** – δομείται γύρω από πραγματικές εργασίες στα πλαίσια της EDC/HRE
- **συνεργατική** – εφαρμόζει την ομαδική εργασία και τη συνεργατική μάθηση
- **διαδραστική** – χρησιμοποιεί τη συζήτηση
- **κριτική** – ενθαρρύνει τους μαθητές να σκέφτονται για τον εαυτό τους, και τέλος
- **συμμετοχική** – επιτρέπει στους μαθητές να συμβάλλουν στη μαθησιακή διαδικασία.

2. Τρεις διαστάσεις των ικανοτήτων

Στόχος της εκπαίδευσης στη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και στα ανθρώπινα δικαιώματα είναι η ανάπτυξη ικανοτήτων σε τρεις τομείς: πολιτική ανάλυση και κρίση, χρήση μεθόδων, και λήψη πολιτικών αποφάσεων και δράση. Οι τομείς αυτοί συνδέονται στενά και δεν μπορούμε να τους πραγματευόμαστε ξεχωριστά.

Σε κάθε μαθησιακό περιβάλλον – συνειδητά ή ασύνειδα – υπάρχουν στοιχεία και των τριών ικανοτήτων, αν και ο βαθμός εμβάθυνσης δεν είναι πάντα ίδιος. Αυτό δεν είναι αναγκαίο. Άλλοτε επικεντρώνεται κανείς περισσότερο στις μεθόδους, άλλοτε στη δράση και άλλοτε στην ανάλυση. Στις επιμέρους ενότητες παρουσιάζουμε μια εκτίμηση του βαθμού στον οποίο αυτές οι τρεις δεξιότητες θα αναπτυχθούν, χρησιμοποιώντας έναν πίνακα παρόμοιο με τον αυτόν που εμφανίζεται παρακάτω. Οι τρεις αστερίσκοι υποδηλώνουν υψηλό βαθμό, οι δύο μέσο βαθμό, και ο ένας αστερίσκος χαμηλό βαθμό ανάπτυξης. Εντούτοις, το επίπεδο ανάπτυξης ικανοτήτων θα εξαρτηθεί από τις μεθόδους διδασκαλίας και την επιλογή των μαθησιακών καταστάσεων, αν δηλαδή ορισμένες ικανότητες αποβούν σημαντικότερες απ' όσο είχε αρχικά προβλεφθεί.

Ανάπτυξη ικανοτήτων σε ...		
... πολιτική ανάλυση και άσκηση κριτικής	... χρήση μεθόδων	... λήψη πολιτικών αποφάσεων και δράση
**	*	***

Παρακάτω παρατίθεται μια σύντομη επισκόπηση των τριών ικανοτήτων στο πλαίσιο της EDC και HRE. Η εννοιολόγηση των τριών ικανοτήτων έχει αποτελέσει σημαντικό θέμα συζήτησης στις πολιτικές επιστήμες χωρίς μέχρι τώρα να υπάρχει ικανοποιητική απάντηση.²

A.	B.	C.
Ικανότητα στην πολιτική ανάλυση και άσκηση κριτικής Η ικανότητα ανάλυσης και συζήτησης πολιτικών γεγονότων, προβλημάτων και αιμφιλεγόμενων θεμάτων καθώς και ερωτημάτων που έχουν να κάνουν με τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις μέσω της εξέτασης παραμέτρων και αξιών του υπό εξέταση ζητήματος.	Ικανότητα στη χρήση μεθόδων Η απόκτηση των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων που απαιτούνται για την εξεύρεση και την αφομοίωση πληροφοριών, για τη χρήση των μέσων επικοινωνίας και για τη συμμετοχή στο δημόσιο διάλογο και στη λήψη αποφάσεων.	Ικανότητα λήψης δημοκρατικών αποφάσεων και ανάληψης δράσης Η ικανότητα δημόσιας έκφρασης απόψεων, αξιών και συμφερόντων με τον κατάλληλο τρόπο. Η ικανότητα διαπραγμάτευσης και συμβιβασμού. Η ικανότητα εκτίμησης των δυνατοτήτων (και των περιορισμών) του ατόμου για πολιτική συμμετοχή και κατάλληλη επιλογή ενός τρόπου δράσης.

2. Περισσότερα στοιχεία στην έκδοση του Συμβουλίου της Ευρώπης *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences* (2009). Το εγχειρίδιο μπορεί να μεταφορτωθεί ή να ζητηθεί η αποστολή του από την ιστοσελίδα www.coe.int/edc.

A. Ικανότητα στην πολιτική ανάλυση και άσκηση κριτικής

Στόχος είναι η ανάπτυξη της ικανότητας ανάλυσης πολιτικών γεγονότων, προβλημάτων και αμφιλεγόμενων θεμάτων, καθώς και η παροχή της δυνατότητας στους μαθητές να εξηγήσουν τους λόγους που τους οδηγούν στη διαμόρφωση προσωπικών κρίσεων. Το σχολείο μπορεί να συμβάλλει σε αυτή τη διαδικασία βοηθώντας τους μαθητές να επιστρατεύουν δομημένες προσεγγίσεις που βασίζονται σε έννοιες - κλειδιά προκειμένου να επιτύχουν υψηλότερο βαθμό κριτικής σκέψης.

Για να μπορέσουν οι μαθητές να αναπτύξουν αυτό το επίπεδο κριτικής ικανότητας, η οποία πρέπει να είναι αποτέλεσμα προσεκτικού προβληματισμού, είναι απαραίτητες οι ακόλουθες ικανότητες:

- Η ικανότητα κατανόησης της σπουδαιότητας των πολιτικών αποφάσεων στη ζωή του ατόμου.
- Η ικανότητα κατανόησης και κριτικής ανάλυσης των αποτελεσμάτων των πολιτικών αποφάσεων - τόσο των εκούσιων όσο και των ακούσιων - τα οποία επηρεάζουν όσους συμμετέχουν, αλλά και όσους δε συμμετέχουν στη διαμόρφωσή τους.
- Η ικανότητα του ατόμου να παρουσιάζει τις προσωπικές του απόψεις, αλλά και αυτές των άλλων.
- Η ικανότητα κατανόησης και εφαρμογής του μοντέλου των τριών διαστάσεων της πολιτικής: α) της θεσμικής, β) της διάστασης που συνδέεται με το περιεχόμενο της πολιτικής και γ) της προσανατολισμένης στις πολιτικές διεργασίες διάστασης.
- Η ικανότητα ανάλυσης και αξιολόγησης των διαφορετικών σταδίων των πολιτικών διεργασιών στη μικροκλίμακα (σχολική ζωή), στη μεσοκλίμακα (κοινότητα) και στη μακροκλίμακα (εθνική και διεθνής πολιτική), χρησιμοποιώντας τόσο τις αρχές της δημοκρατικής διακυβέρνησης όσο και αυτές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Η ικανότητα του ατόμου να παρουσιάζει γεγονότα, προβλήματα και αποφάσεις με τη βοήθεια αναλυτικών κατηγοριών, αναγνωρίζοντας τις κύριες παραμέτρους και συσχετίζοντάς τες με τις θεμελιώδεις αξίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών συστημάτων.
- Η ικανότητα αναγνώρισης των κοινωνικών, νομικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών και διεθνών περιστάσεων, καθώς και των επιμέρους συμφερόντων και εξελίξεων στις συζητήσεις για τα τρέχοντα αμφιλεγόμενα ζητήματα.
- Η ικανότητα του ατόμου να κατανοεί και να αξιολογεί τον τρόπο με τον οποίο τα πολιτικά ζητήματα παρουσιάζονται από τα μέσα επικοινωνίας.

B. Ικανότητα στη χρήση μεθόδων

Προκειμένου το άτομο να είναι σε θέση να λάβει μέρος στις πολιτικές διεργασίες δεν αρκεί η βασική γνώση των πολιτικών ζητημάτων, των συνταγματικών και νομικών πλαισίων και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων: πρέπει ακόμη να διαθέτει και γενικές ικανότητες (λ.χ. επικοινωνία, συνεργασία, χειρισμός της πληροφορίας, των δεδομένων και των στατιστικών), αλλά και ειδικές ικανότητες και δεξιότητες, όπως

το να είναι κανείς ικανός να επιχειρηματολογήσει υπέρ και κατά ενός ζητήματος. Αυτές είναι ικανότητες και δεξιότητες που μαθαίνονται στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, δίνοντας έμφαση στην εργασιοκεντρική μάθηση, καθώς ο καθορισμός των εργασιών είναι κρίσιμης σημασίας για την ανάπτυξη ικανοτήτων. Στην EDC/HRE, χρησιμοποιούνται κατάλληλες τεχνικές προσομοίωσης ή αντιπαράθεσης επιχειρημάτων σε αμφιλεγόμενα ζητήματα (π.χ. συζητήσεις και ανάπτυξης επιχειρημάτων). Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητες οι ακόλουθες ικανότητες:

- Η ικανότητα του ατόμου να εργαστεί ανεξάρτητα προκειμένου να εντοπίσει, να επιλέξει, να χρησιμοποιήσει και να παρουσιάσει δεδομένα που παρουσιάζονται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, και/ή από νέα μέσα, με τρόπο κριτικό και συγκεκριμένο (με τη χρήση στατιστικών, χαρτών, διαγραμμάτων, πινάκων, γελοιογραφιών, κτλ.).
- Η ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιήσει κριτικά τα μέσα επικοινωνίας και να δημιουργήσει τα δικά του επικοινωνιακά προϊόντα.
- Η ικανότητα του ατόμου να διεξάγει έρευνες, να συλλέγει δηλαδή πληροφορίες από πρωτογενείς πηγές μέσα από έρευνες και συνεντεύξεις.

Γ. Ικανότητα στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων και στην ανάληψη δράσης

Στόχος είναι η απόκτηση δεξιοτήτων για αλληλεπίδραση με αυτοπεποίθηση και επάρκεια σε πολιτικά περιβάλλοντα, αλλά και δημοσίως. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι απαραίτητες οι ακόλουθες ικανότητες:

- Η ικανότητα του ατόμου να εκφράσει την πολιτική του άποψη με επάρκεια και αυτοπεποίθηση και να εξοικειωθεί με διαφορετικές μορφές διαλόγου, αντιπαράθεσης και συζήτησης.
- Η ικανότητα του ατόμου να συμμετέχει στον δημόσιο βίο και να δρα πολιτικά (επιχειρηματολογώντας, συζητώντας, διαφωνώντας, προεδρεύοντας σε συζητήσεις, ετοιμάζοντας γραπτές παρουσιάσεις, χρησιμοποιώντας τεχνικές απεικόνισης σε αφίσες, σε εφημερίδες τοίχου, συντάσσοντας πρακτικά συνεδριάσεων, επιστολές σε αρχισυντάκτες, αιτήματα κτλ.).
- Η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τη δυνατότητά του να ασκεί πολιτική επίδραση και να συνασπίζεται με άλλα άτομα.
- Η ικανότητα του ατόμου να προβάλλει δυναμικά τις απόψεις του, αλλά και να συμβιβάζεται.
- Η προθυμία και η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει αντιδημοκρατικές ιδέες και φορείς και να αντιδρά κατάλληλα.
- Η προθυμία και η ικανότητα του ατόμου να συμπεριφέρεται με ανοιχτό πνεύμα και διάθεση κατανόησης σε ένα διαπολιτισμικό περιβάλλον.

3. Βασικές έννοιες των εννέα ενοτήτων

Ο στοχασμός και η μάθηση συσχετίζουν το συγκεκριμένο με το αφηρημένο. Οι βασικές έννοιες στο παρόν εγχειρίδιο, καθώς και αυτές στους τόμους της EDC/HRE για το γυμνάσιο (τόμος III: Ζούμε δημοκρατικά) και για το λύκειο (τόμος IV: Συμμετέχουμε στη δημοκρατία), έχουν παρουσιαστεί με τη χρήση συγκεκριμένων παραδειγμάτων και εστιάζουν σε διαδραστικές μαθησιακές καταστάσεις.

Ο καλλιτέχνης που σχεδίασε το εξώφυλλο αυτού του εγχειριδίου έχει απεικονίσει εννέα κομμάτια ενός πάζλ – ένα για κάθε ενότητα. Όλα μαζί συγκροτούν μια συνεκτική εικόνα που αποκτά νόημα. Είναι εξίσου σημαντικό να γίνει αντιληπτό ότι κάθε ενότητα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και αυτόνομα. Συνεπώς, κάθε κομμάτι του πάζλ διαθέτει τη δική του εγγενή αξία. Οι εννέα ενότητες στο σύνολό τους αρκούν για να καλύψουν ένα έτος διδασκαλίας της EDC/HRE.

Μια εικόνα αξίζει περισσότερο από χίλιες λέξεις, όπως λέει η παροιμία. Αυτό το παζλ μπορεί να πει πολλά στον αναγνώστη για τις βασικές έννοιες του εγχειριδίου, για τις διδακτικές επιλογές, και για την κονστρουκτιβιστική μάθηση.